

تأثیر تحول بین المللی شدن جنگ بر پذیرش قطعنامه ۵۹۸ (۲)

بازار تسلیحات: عراق و تنگناهای ایران

محمود یزدانفام

اشاره

در قسمت نخست مقاله، گسترش جنگ عراق علیه ایران در خلیج فارس و تحولات بنیادی در شوروی، آمریکا و روابط میان آنها که زمینه را برای تفاهم دو ابر قدرت و حل اختلاف منطقه فراهم آورد مورد بررسی قرار گرفت. ضمناً با ارائه یک چارچوب نظری توضیح داده شد که نظام بین المللی می تواند از چه ساز و کارهایی برای پایان دادن به منازعات منطقه ای سود جوید و ساز و کار نظامی در سطح ابر قدرتها در خصوص جنگ ایران و عراق به چه صورت بود.

دراین شماره قسمت دیگری از ساز و کارهای ارتباطی میان نظام بین

المللی و پذیرش قطعنامه ۵۹۸ مورد بررسی قرار می گیرد:

مکانیسم دیگر نظام بین المللی برای اعمال فشار به ایران و پایان دادن به جنگ، بازار تسلیحات بود. فرض این است که تسلیحات یکی از عناصر تعیین کننده جنگ های نوین می باشد. هرچقدر جنگ از حالت ابتدایی به سوی پیچیدگی پیش می رود، نقش تسلیحات و تکنولوژی برتر افزایش می یابد. کشورهایی که تسلیحات نظامی خود را تولید می کنند و از خودکفایی نسبی برخوردارند، نسبت به کشورهای وارد کننده تسلیحات از آسیب پذیری کمتری برخوردارند. کشورهای فاقد

دانش فنی تولید تجهیزات نظامی در قبال فشارهای بین المللی، کمتر می تواند مقاومت نمایند. در جنگ ایران و عراق دو تحول اساسی روی داد که موقعیت و توانایی نظامی ما را در قبال عراق بشدت تحت تأثیر قرار داد. دگرگونی در جبهه های نبرد به وقوع پیوست. جنگ ایران و عراق با گذشت زمان بشدت پیچیده تری را به کار گرفتند. سلاحهای نسبتاً ساده جای خود را به موشک ها، تانک ها و هواپیماهای مدرن تر داد. عراق که موقعیت بهتری در تهیه سلاح داشت پیشرفته ترین سلاحهای موجود در بازارهای بین المللی را در اختیار گرفت. به جای هواپیماهای دهه ۱۹۷۰، میگ های ۲۱، ۲۹ و سوپر اتاندارد وارد نیروی هوایی عراق شدند که در حجم وسیعی مورد استفاده قرار گرفتند. موشک های پیشرفته اسکادبی و کرم ابریشم در عرصه جنگ شهرها ظاهر گردیدند. و تلفات بسیاری را به وجود آوردند هر دو طرف در یک روند صعودی به لحاظ کمی حجم بیشتری را به کار گرفتند البته چنین روندی برای ایران و عراق هرگز برابر نبود و بخصوص در برخی زمینه ها مثل نیروی هوایی این روند برای ایران حالت معکوس داشت. به هر حال این امر دست کم در مورد سپاه صادق است که جنگ چریکی و نامنظم در سال ۵۹ به سرعت جای خود را به عملیات های دقیق و منظم داد که از سلاحهای نسبتاً پیچیده ای بهره می گرفت. این دگرگونی در سازماندهی سپاه توان رزمی نیروها خودی را بشدت افزایش داده و پیروزیهای مهمی را به همراه داشت لکن به همراه پیچیده تر شدن عملیات ها و افزایش داده و توان رزمی نیروهای خودی، عراق سلاحهای پیچیده تری را به کار گرفت. و اینها به معنای وابستگی توان رزمی طرفین به تجهیزات پیچیده و در نتیجه بازار تسلیحات جهانی بود.

دگرگونی دوم در عرصه بازارهای بین المللی روی داد که خود بشدت با اوضاع و احوال جبهه های جنگ در ارتباط بود. پیروزی ایران در سالهای نخست جنگ و اخراج متجاوز از خاک خود، ابر قدرتهای بزرگ را به چاره اندیشی واداشت، که به عراق نزدیکتر شوند. با ورود به خاک ایران و در نهایت تصرف فاو از سوی جمهوری اسلامی ایران و نزدیکی به بصره که نقاط عطف این فرایند بودند در نهایت فشار همه جانبه به ایران و تجهیز کامل عراق عملی شد در عرصه تسلیحات با خبر پیروزی که رزمندگان اسلام به دست می آورند و توان رزمی خود را به استفاده

از نیروی انسانی شهادت طلب و ابتکارات متعدد، افزایش داده و عملیات های پیچیده تری را طراحی می کردند، دسترسی عراق به سلاحهای غرب و شرق راحت تر و بازار تسلیحات برای عراق قابل دسترس تر بود. فرانسه، شوروی و کشورها کوچک و بزرگ در بلوک شرق و غرب بصورت آشکار به عراق تسلیحات و تجهیزات نظامی و غیر نظامی می فروختند. و گروهی دیگر از کشورها در ظاهر اعلام بیطرفی نموده، ادعا می کردند که هیچگونه سلاح در اختیار طرفین جنگ نمی گذارند. ولی عملاً بصورت مستقیم و غیر مستقیم از تأمین کنندگان سلاح برای هر دو طرف بودند که در این معامله نیز با افزایش فشار بین المللی بر ایران، این گروه از کشورها ناگزیر می شدند از فروش سلاح به ایران جلوگیری کرده و صرفاً بازار عراق را داشته باشند. نمونه بارز آن چین و کشورهای کوچک بلوک شرق است. میزان فروش آنها به جمهوری اسلامی ایران با میزان فشار بین المللی ارتباط داشت. هرچند برخی کشورها در مقابل این فشار مقاومت می کردند، لکن چنین فشارهایی در کیفیت سلاحهای فروخته شده به جمهوری اسلامی ایران و قیمت آنها بشدت مؤثر بود. این کشورها از فروش سلاحهای پیشرفته و حساس به ایران خودداری کرده و به خاطر وجود تنگناها قیمت سلاحها را افزایش می دادند که با توجه به کاهش توان مالی و بخصوص بودجه ارزی ایران، اگر خرید آن ناممکن نبود دست کم بسیار مشکل بود.

فشارهای بین المللی برای کشورهای فروشنده سلاح و حتی تجهیزات نظامی و غیر نظامی به ایران از طریق گوناگون و در سطوح مختلف اعمال می شد. در سطح جهانی ابر قدرتهای بزرگ با وجود این که مواضع متفاوتی نسبت به جمهوری اسلامی ایران و عراق داشتند ولی در عمل هیچکدام از آنها از تهیه و تأمین سلاح و یا تجهیزات پیشرفته در خدمت جنگ، بر این عراق دریغ نکردند و در وارد آوردن فشار و ایجاد محدودیت بر جمهوری اسلامی ایران نه تنها در خرید تسلیحات بلکه در خرید وسایل بسیار پیش پا افتاده مثل لباس غواصی و موتور قایق های کوچک رویه مشترک داشتند. امریکا برای اجرای سیاست خارجی خود قبال جمهوری اسلامی ایران و پایان دادن به جنگ علاوه بر فشارهای مستقیم نظامی در عرصه تسلیحاتی، در کلیه سطوح سعی در هماهنگ کردن محدودیت ها برای خریدها و درآمد ارزی ایران داشت آمریکا با توسل به این

اقدامات که به عملیات استاتچ معروف است تلاش می کرد از رسیدن هر گونه سلاح به ایران خوداری کند. (مأخذ ۱) ایالات متحده در شورای امنیت بطور مداوم در تلاش بود تا با تهیه قطعنامه تحریم تسلیحاتی، زمینه را برای اقدامات بعدی فراهم آورد آمریکا این امر را با حمایت انگلستان و کشورهای دیگر انجام داد. پیش نویس قطعنامه طرح تحریم تسلیحاتی (۶۶/۶/۲۲) چند روز قبل از سفر رئیس جمهور ایران به نیویورک توسط آمریکا و انگلستان تهیه شد ولی به خاطر اینکه امکان حفظ اتفاق آرا در شورای امنیت وجود نداشت از ارائه آن خودداری کردند و تلاشهای خود را به رایزنی و هماهنگ کردن مواضع و اقدامات کشورها دیگر ادامه دادند. (مأخذ ۲)

دولت آمریکا همزمان با اعمال تحریم اقتصادی علیه ایران (۶۶/۸/۳) و درخواست از دولتهای غربی برای پیوستن به این امر، در مورد فروش کامپیوترهای پیشرفته به کارخانجات سعد ۱۶ که مرکز علمی آزمایشگاهی عراق در تولید تجهیزات و تسلیحات نظامی به شمار می آمد به توافق رسید و بدون کوچکترین مانعی آنها را در اختیار عراق قرارداد تا در افزایش برد موشکها و تولید انواع دیگری از تسلیحات نظامی به کار گیرد پس از باز گشایی سفارت آمریکا در بغداد شرکت کرده به سال ۱۹۸۴، در مارس ۱۹۸۵ دهها شرکت سازنده کامپیوتر در نمایشگاه بغداد شرکت کرده با ارائه آخرین افزارهای خود، قراردادهایی را منعقد کردند. هل وت پاکارد دفتر دائمی خود را در بغداد افتتاح کرد و با موافقت وزارت بازرگانی آمریکا سخت افزارهای پیشرفته کامپیوتری به کارخانه های تسلیحاتی عراق فروخته شد که در تولید موشکهای دور برد و پیشبرد برنامه جنگ افزاری هسته ای مورد استفاده قرار گرفت. (مأخذ ۳) انگلستان و بخصوص فرانسه به عنوان دو متحد آمریکا در خلیج فارس در تسلیح عراق نقش مهمی ایفا کردند. هرچند روابط فرانسه و عراق مقایسه با انگلستان نبود، و فرانسه نزدیکترین متحد اروپایی عراق به شمار می آمد ولی در اواخر جنگ انگلستان نیز کم کم روابط نزدیکتری با عراق برقرار کرد.

دفاتر وزارت نفت جمهوری اسلامی ایران که براساس ادعای رسانه های غربی محل خریدهای تسلیحاتی ایران در اروپا به شمار می رفتند در اول مهر ۱۳۶۶ توسط مقامات دولت انگلستان تعطیل و کارکنان آنها اخراج شدند. (مأخذ ۴) در همین تاریخ دولت انگلستان مبلغ ۱۷۵ میلیون

پوند (۲۹۰ میلیون دلار) اعتبار جدید اضافه بر اعتبارات قبلی جهت واردات عراق از انگلستان در اختیار دولت بغداد قرار داد که بخشی از آنها برای خرید دارو و کامپیوتر برای ارتش عراق در نظر گرفته شده بود. (مأخذ ۵) دولت فرانسه در ابتدای شروع جنگ با وجود اعلام بیطرفی در آن تسلیحات مورد نیاز عراق را در بیشتر زمینه ها فراهم کرد و بدون کوچکترین محدودیتی به صلور پیشرفته ترین سلاحهای خود به عراق ادامه داد. هواپیماهای پیشرفته میراژ ۲۰۰۰، بمب افکن هلی سوپر اتاندارد، موشکهای اگزوست و موشکهای ا.اس. ۳۰ که با اشعه لیزر هدایت می شوند نمونه ای از سلاحهای ساخت فرانسه می باشند که در جنگ علیه جمهوری اسلامی ایران به کار گرفته شدند. سلاحهایی که گل سرسبد تکنولوژی تسلیحاتی فرانسه محسوب می شوند، عراق را قادر ساختند تا با سهولت بیشتری اهداف دریایی و مراکز نفتی و اقتصادی ایران را مورد حمله قرار دهد که برای استراتژی عراق در سال آخر جنگ مبنی بر منبع درآمد ارزی ایران حیاتی بود و نقش بسیار حساسی را ایفا کرد. (مأخذ ۶) در همین سال (۱۹۸۷) شرکت لوشر فرانسه به خاطر فروش پانصد هزار گلوله توپ به ایران در فاصله سالهای ۸۶-۱۹۸۳ و اغماض دولت سوسیالیست از این بابت تحت شدیدترین فشارهای تبلیغاتی قرار گرفت. مطبوعات غربی آنرا با ماجرای مک فارلین مقایسه نموده و عنوان «ایران سکام» به آن دادند. (مأخذ ۷) تیمرمن نویسنده کتاب سوداگری مرگ آن را به سیاست ریگانی «ابتکار صلح با ایران» شبیه دانست که فرانسه از در عقبی آن وارد شد. (مأخذ ۸) و کشورهای آلمان، سوئد، ایتالیا و غیره نیز چنین موجی از سختگیریها علیه جمهوری اسلامی در سالهای آخر جنگ برخاست که دول غربی تدابیر شدیدتری علیه شرکتهای تولیدی و تجاری اعمال کردند. دولت انگلستان ۶ ماه دوربین مخفی در گمرک این کشور کار گذاشت تا کالاهای صادراتی به ایران شناسایی کند. آلمان کارکنان کنسولگری ایران در برلن غربی را اخراج کرد. دولت سوئد شرکتهای این کشور را به خاطر صدور کالاهایی چون قایق های تندرو به ایران به دادگاه احضار نمود. سفارتخانه و مراکز متعلق به جمهوری اسلامی مورد مراقبت دائمی پلیس قرار گرفته و افراد مظنون به همکاری با ایران دستگیر شده و مورد بازجویی قرار گرفتند. (مأخذ ۹) از آثار اقدامات دول اروپایی در ایجاد محدودیت خرید ایران، گران شدن قیمت سلاح غیر

قابل دسترس بودن شرکتهای بزرگ و مطمئن و عدم دستیابی به سلاحهای مدرن و افت کیفیت سلاحهای خریداری شده بود و در نهایت پائین آمدن قدرت چانه زنی در بازار سیاه و روی آوردن به شرکت های کوچک و افراد غیر مطمئن در خارج و تولید سلاح در حد توان در داخل را به دنبال داشت. البته با گسترش این محدودیتها، تهیه مواد اولیه و کالاهای غیر نظامی و تولید سلاح در داخل تا اندازه ای با مشکلات بیشتری مواجه شد. کشورهای حوزه خلیج فارس برای اتحاد جماهیر شوروی و چین بازار پر رونقی بودند که در ابتدای شروع جنگ حجم محدودی به آنها اختصاص داشت. اگر ارتش عراق بر اساس سلاحهای ساخت شوروی سازماندهی شده بود، بقیه کشورهای عربی از کشورهای غربی خرید می کردند. با وقوع انقلاب اسلامی، ایران از گروه مشتریان سلاحهای امریکایی خارج شد. با افزایش توان نظامی سپاه، سلاحهای روسی و چینی وارد سازمان رزمی نیروهای مسلح ایران شدند. اتحاد جماهیر شوروی در حالی که در جنگ ظاهراً موضع بیطرفی اتخاذ کرده بود به معاملات خود با عراق ادامه داده و همچنان در ردیف عمده ترین تامین کنندگان سلاح برای عراق قرار داشت و برای ایران بصورت غیر مستقیم و با محدودیت بیشتر و نوسانات شدید سلاح می فروخت. در سالهای آخر جنگ و در پی بهبود روابط شوروی با کشورهای عربی حوزه خلیج فارس و توافق با آمریکا مبنی بر پایان دادن به جنگ، اتحاد شوروی نه تنها از فروش سلاح به ایران خودداری کرد بلکه انجام توافقات به عمل آمد در مورد پروژه های ارسال نفت و گاز را به پایان جنگ منوط کرد. معاون وزارت خارجه شوروی ورنتسف پس از دیدار با نخست وزیر وقت، مهندس موسوی، با طرح مسائل و همکاری های اقتصادی و فنی دو جانبه گفت:

«به هر حال جنگ پایانی دارد و پس از خاتمه جنگ {ایران و عراق} امکانات و همکاریهای ما و شما افزایش خواهد یافت». (مأخذ ۱۰)

در این مورد جمهوری خلق چین ضمن اعلام بیطرفی، موضعی کاسبکارانه داشت و در تلاش بود به هر دو طرف صلاح بفروشد. ورود فعال نظام بین المللی به جنگ و اعمال فشار شدید به ایران و کشورهای تامین کننده اسلحه هزینه تهیه سلاح را هم برای ایران و هم برای چین افزایش

داد. چین به کشورهای ثروتمند حوزه خلیج فارس بی اعتنا نبود و به تلاش آنها در سالهای آخر جنگ در قبال ایران بها می داد. این کشور همانند اتحاد جماهیر شوروی در پی سازش با اعراب و امتناع از رویارویی با آمریکا بود و در پی فشار بین المللی نمی خواست به خاطر حمایت از ایران و ارسال سلاح به آن خود را در معرض اتهامات متعددی قرار دهد که هر روز و از هر سو به گوش می رسید. از سوی دیگر همین کشورهای حوزه خلیج فارس با انعقاد قراردادهای تسلیحاتی با چین در صدد بودند تا این کشور را به محدود کردن فروش سلاح به ایران و در نهایت قطع آن متقاعد سازند.

بطور خلاصه نظام بین المللی با ایجاد مراقبت شدید بر شرکتهای طرف قرار داد ایران، تعطیلی مراکز خرید، تطمیع کشورها در ممانعت از فروش سلاح، ایجاد موانع در راه رسیدن سلاحهای خریداری شده و بالاخره تهدید به تصویب قطعنامه تحریم تسلیحاتی، تنگناهای فراوانی برای ایران فراهم آورد ولی از سوی دیگر با فروش سلاحهای پیشرفته به عراق به یمن وجود دلارهای نفتی کشور حوزه خلیج فارس فرصتهایی طلایی در بازارهای تسلیحاتی در اختیار عراق گذاشت، بطوری که خریدهای تسلیحاتی عراق در آخرین سال جنگ به چهار برابر خریدهای ایران رسید و عنوان پر رونق ترین بازار جهانی را به خود اختصاص داد. (مأخذ ۱۱)

منابع و مأخذ

- ۱- کاسپارواینبرگر، نبرد در خلیج فارس فصلی از کتاب خاطرات واینبر، ترجمه مهران مفیدی طباطبایی، (نشرحیر، ۱۳۷۰) ص ۱۰
- ۲- روزنامه رسالت (۱۳۶۶/۶/۲۳) ص آخر به نقل از گاردین
- ۳- کنت آر، تیمرمن، سوداگری مرگ: ناگفته های جنگ عراق با ایران ترجمه احمد تدین (تهران مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۳) ص ۴۰۴، ۴۰۱
- ۴- خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارشهای ویژه، شماره ۱۸۹، ۱۳۶۶/۷/۳، ص ۳۸
- ۵- روزنامه اطلاعات، (۱۳۶۶/۷/۴)، ص آخر به نقل از آلن کلارک، معادن وزیر بازرگانی انگلستان
- ۶- در مورد نقش فرانسه در تسلیح عراق ر. ک به : تیمر من و پیشین
- ۷- تایم، ۱۶ نوامبر ۱۹۸۷ به نقل از وزارت ارشاد اسلامی «رسوایی فروش اسلحه به ایران د رپارس» بررسی مطبوعات جهان، شماره ۱۲۷۹ (۶۶/۸/۲۵) ص ۳-۲
- ۸- مأخذ ۳، ص ۳۹۹
- ۱۰- هفته نامه اشترن، (۸ اکتبر ۱۹۸۷)، به نقل از وزارت ارشاد اسلامی . بررسی مطبوعات جهان ، شماره ۱۲۷۸ (۶۶/۸/۲۱) ص ۲۸-۳۱
- ۱۰- دفتر سیاسی نمایندگی امام د رسپاه رویدادها شماره ۱۵۸، (۶۶/۵/۲۶) ص ۶
- ۱۱- روزنامه اطلاعات، (۶۶/۶/۵) به نقل از نشریه جمیز دیفنس چاپ لندن